

PRAGMATIK LINGVISTIKA DOIRASIDA PRESUPPOZITSIYA VA
YASHIRIN MA'NONING KOMMUNIKATIV VAZIFALARI

O'tanova Shaxnozaxon Maxmudovna

Andijon Davlat Chet tillari instituti

Roman german va slavyan tillari fakulteti

Nemis tili nazariyasi va amaliyoti kafedrasi o'qituvchisi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada pragmatik lingvistika doirasida presuppozitsiya va yashirin ma'noning nutq jarayonidagi kommunikativ vazifalari tahlil qilinadi. Til birliklari faqat ochiq ifodalangan axborotni emas, balki bevosita aytilmagan, biroq tinglovchi tomonidan kontekst asosida anglanadigan ma'nolarni ham yetkazadi. Shu jihatdan presuppozitsiya so'zlovchi va tinglovchi o'rtasidagi umumiy bilim, vaziyat va muloqot maqsadi bilan bog'liq holda shakllanadi. Yashirin ma'no esa nutqning ta'sirchanligini oshirish, fikrni bilvosita ifodalash, muloqotda nozik munosabatlarni saqlash hamda tinglovchini ma'lum xulosaga yo'naltirishga xizmat qiladi.*

Kalit so'zlar: *pragmatik lingvistika, presuppozitsiya, yashirin ma'no, implizit ma'no, kommunikativ vazifa, nutqiy kontekst.*

Аннотация: *В данной статье анализируются коммуникативные функции пресуппозиции и скрытого значения в процессе речи в рамках прагматической лингвистики. Языковые единицы передают не только открыто выраженную информацию, но и значения, которые прямо не высказываются, однако понимаются слушателем на основе контекста. В этом отношении пресуппозиция формируется в связи с общими знаниями говорящего и слушающего, речевой ситуацией и целью общения. Скрытое значение, в свою очередь, служит усилению выразительности речи, косвенному выражению мысли, сохранению тонких коммуникативных отношений, а также направлению слушателя к определённым выводам.*

Ключевые слова: *прагматическая лингвистика, пресуппозиция, скрытое значение, имплицитное значение, коммуникативная функция, речевой контекст.*

Abstract: *This article analyzes the communicative functions of presupposition and hidden meaning in the speech process within the framework of pragmatic linguistics. Linguistic units convey not only explicitly expressed information, but also meanings that are not stated directly, yet are understood by the listener on the basis of context. In this regard, presupposition is formed in connection with the shared knowledge of the speaker and the listener, the speech situation, and the purpose of communication. Hidden meaning, in turn, serves to increase the expressiveness of speech, express ideas indirectly, preserve subtle communicative relations, and guide the listener toward a certain conclusion.*

Key words: *pragmatic linguistics, presupposition, hidden meaning, implicit meaning, communicative function, speech context.*

Zamonaviy tilshunoslikda til faqat aloqa vositasi sifatida emas, balki inson tafakkuri, maqsadi, munosabati va nutqiy vaziyatini ifodalovchi murakkab hodisa sifatida o'rganiladi. Ayniqsa, pragmatik lingvistika til birliklarining real muloqot jarayonida qanday ma'no kasb etishini, so'zlovchi va tinglovchi o'rtasidagi munosabatda qanday vazifa bajarishini tahlil qiladi. Chunki nutqda aytilgan fikr har doim ham faqat ochiq ifodalangan ma'no bilan cheklanmaydi. Ko'pincha so'zlovchi ayrim ma'lumotlarni bevosita aytmaydi, biroq tinglovchi ularni kontekst, umumiy bilim va nutqiy vaziyat asosida angelaydi.

Presuppozitsiya pragmatik lingvistikaning muhim tushunchalaridan biri bo'lib, u nutqda oldindan mavjud deb qabul qilinadigan yashirin axborotni bildiradi. Masalan, so'zlovchi biror hodisa haqida gapirar ekan, ayrim ma'lumotlarni tinglovchi allaqachon biladi yoki tushunadi deb hisoblaydi. Shu jihatdan presuppozitsiya muloqotning tabiiy va tejamkor kechishini ta'minlaydi. Yashirin ma'no esa nutqda bevosita aytilmagan, ammo anglash mumkin bo'lgan qo'shimcha ma'nolarni yuzaga chiqaradi. U fikrni bilvosita ifodalash, nutqning ta'sirchanligini oshirish va tinglovchiga ma'lum xulosa chiqarish imkonini beradi.

Mazkur maqolada pragmatik lingvistika doirasida presuppozitsiya va yashirin ma'noning kommunikativ vazifalari yoritiladi. Unda ushbu hodisalarning nutq jarayonidagi o'rni, so'zlovchi va tinglovchi munosabatidagi ahamiyati hamda muloqot samaradorligini ta'minlashdagi vazifalari tahlil qilinadi. Mavzuning dolzarbligi shundaki, bugungi kunda tilni faqat grammatik yoki leksik birliklar orqali emas, balki nutqiy kontekst, inson omili va yashirin ma'no qatlamlari bilan birga o'rganish muhim ilmiy yo'nalishlardan biriga aylanmoqda.

Pragmatik lingvistika til birliklarining faqat grammatik tuzilishi yoki lug'aviy ma'nosini emas, balki ularning real muloqot jarayonida qanday ma'no kasb etishini o'rganadi. Nemis tilida ham nutq jarayonida ko'plab ma'nolar bevosita aytilmaydi, balki kontekst, vaziyat, so'zlovchi va tinglovchi o'rtasidagi umumiy bilim asosida anglashiladi. Shu sababli nemis tilidagi presuppozitsiya va yashirin ma'noni o'rganish pragmatik lingvistikaning muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Presuppozitsiya — gapda ochiq ifodalanmagan, biroq mavjud deb qabul qilinadigan oldingi axborotdir. Nemis tilida presuppozitsiya ko'pincha ayrim so'zlar, fe'llar, yuklamalar va gap qurilishi orqali yuzaga chiqadi[1].

Masalan:

„Anna hat wieder den Unterricht versäumt.“ Tarjimasi: Anna yana darsni qoldirdi.

Bu gapda ochiq ma'no Anna darsni qoldirgani haqida. Ammo „wieder“ so'zi presuppozitsiyani hosil qiladi. Ya'ni Anna oldin ham dars qoldirgan. Bu ma'lumot gapda alohida aytilmagan, lekin tinglovchi uni kontekst orqali tushunadi. Demak, „wieder“ nemis tilida takroriylik bilan birga yashirin axborotni ham bildiradi.

Yana bir misol: „Peter hat aufgehört zu rauchen.“ Tarjimasi: Peter chekishni tashladi.

Bu gapning ochiq ma'nosi Peter hozir chekmaydi. Lekin „aufhören“ fe'li orqali presuppozitsiya yuzaga keladi: Peter ilgari chekkan. Bu yerda oldingi holat gapning ichki

mazmunida yashirin tarzda mavjud. Shuning uchun nemis tilida ayrim fe'llar nafaqat harakatni, balki shu harakatdan oldingi holatni ham anglatadi. Nemis tilida presuppozitsiyani yuzaga chiqaruvchi birliklardan biri „noch“ soʻzidir.

Masalan: „Maria ist noch im Büro.“ Tarjimasi: Maria hali ham ofisda.

Bu gapda Maria ofisda ekani ochiq aytiladi. Ammo „noch“ soʻzi orqali Maria oldin ham ofisda boʻlgan va hozir ham u yerda qolayotgani anglashiladi. Demak, „noch“ davomiylik maʼnosi bilan birga presuppozitsion axborotni ham shakllantiradi.

Yashirin maʼno esa gapda bevosita aytilmagan, lekin vaziyat va nutqiy kontekst orqali tushuniladigan maʼnodir. Nemis tilida yashirin maʼno koʻpincha kinoya, iltimos, tanbeh, ehtiyotkorlik yoki munosabat bildirish orqali namoyon boʻladi[2].

Masalan: „Es ist hier aber kalt.“ Tarjimasi: Bu yer juda sovuq ekan.

Bu gapning ochiq maʼnosi xonaning sovuqligini bildiradi. Ammo nutqiy vaziyatga qarab uning yashirin maʼnosi „Bitte schließen Sie das Fenster“ — „Iltimos, derazani yoping“ boʻlishi mumkin. Soʻzlovchi buyruqni bevosita aytmaydi, balki vaziyatni tasvirlash orqali tinglovchini maʼlum harakatga undaydi.

Yana bir misol: „Du bist heute aber früh gekommen.“ Tarjimasi: Bugun juda erta kelibsan.

Agar suhbatdosh aslida kech kelgan boʻlsa, bu gap kinoya sifatida ishlatiladi. Ochiq maʼno — erta kelganlik, yashirin maʼno esa — kechikkanlikka tanbeh berishdir. Nemis tilida „aber“ yuklamasi baʼzan hissiy baho yoki kinoyaviy ohangni kuchaytiradi.

Nemis tilidagi presuppozitsiya va yashirin maʼno muloqotda bir necha kommunikativ vazifani bajaradi. Birinchidan, ular axborotni tejamkor yetkazishga xizmat qiladi. Soʻzlovchi barcha maʼlumotni batafsil bayon qilmaydi, chunki ayrim axborot gap ichida yashirin tarzda beriladi.

Masalan: „Der neue Direktor ist wieder nach Berlin gefahren.“ Tarjimasi: Yangi direktor yana Berlinga ketdi[3].

Bu gapda bir nechta yashirin axborot mavjud: tashkilotda direktor bor, u yangi tayinlangan, u ilgari ham Berlinga borgan. Bu maʼlumotlarning barchasi alohida gaplar bilan aytilmagan boʻlsa-da, tinglovchi ularni gap tarkibidagi birliklar orqali anglaydi.

Ikkinchidan, yashirin maʼno muloqotda muloyimlikni saqlashga xizmat qiladi. Nemis tilida rasmiy va norasmiy nutqda bevosita buyruq berish oʻrniga yumshoq ifodalar koʻp qoʻllanadi.

Masalan: „Könnten Sie bitte das Fenster schließen?“ Tarjimasi: Iltimos, derazani yopib bera olasizmi?

Bu gap grammatik jihatdan savol shaklida tuzilgan. Ammo yashirin kommunikativ maʼnosi — iltimosdir. Soʻzlovchi „Derazani yoping“ deb keskin buyruq bermaydi, balki „Könnten Sie bitte...?“ shakli orqali hurmat va muloyimlikni ifodalaydi[4].

Uchinchidan, presuppozitsiya va yashirin maʼno soʻzlovchining munosabatini bildiradi. Nemis tilida „endlich“, „schon“, „ja“, „doch“, „wohl“ kabi soʻzlar gapga qoʻshimcha pragmatik maʼno beradi.

Masalan: „Du hast die Aufgabe endlich gemacht.“ Tarjimasi: Sen topshiriqni nihoyat bajarding.

Bu gapda ochiq axborot topshiriq bajarilganidir. Ammo „endlich“ so‘zi orqali topshiriq kech bajarilgani yoki so‘zlovchi uzoq kutgani anglashiladi. Bu yerda presuppozitsiya bilan birga so‘zlovchining bahosi ham mavjud.

Yana bir misol: „Das weißt du doch.“ Tarjimasi: Buni-ku bilasan.

Bu gapda „doch“ yuklamasi tinglovchi bu ma’lumotni oldindan bilishi kerakligini bildiradi. Ochiq ma’no — “sen buni bilasan”, yashirin ma’no esa — “buni bilishing kerak edi” yoki “nega yana so‘rayapsan?” kabi munosabatni ifodalaydi.

Tahlillardan ko‘rinadiki, nemis tilida presuppozitsiya va yashirin ma’no ko‘pincha leksik birliklar, modal yuklamalar, fe’llar va gap shakllari orqali yuzaga chiqadi. Ayniqsa wieder, noch, endlich, doch, ja, aber kabi birliklar nutqqa qo‘shimcha pragmatik ma’no yuklaydi. Ular yordamida so‘zlovchi o‘z munosabatini, bahosini, iltimosini yoki tanbehini bevosita emas, balki bilvosita ifodalaydi.

Nemis tilida yashirin ma’noning yana bir muhim jihati shundaki, u nutqiy vaziyatga kuchli bog‘liq bo‘ladi. Bir xil gap turli vaziyatlarda turlicha ma’no anglatishi mumkin. Masalan: „Das ist interessant.“ Tarjimasi: Bu qiziq ekan.

Bu gap haqiqatan ham ijobiy baho bildirishi mumkin. Ammo ayrim vaziyatlarda u shubha, ishonchsizlik yoki muloyim norozilikni ham anglatadi. Demak, yashirin ma’noni to‘g‘ri tushunish uchun faqat so‘zlarning lug‘aviy ma’nosi emas, balki ohang, vaziyat va suhbatdoshlar munosabati ham muhimdir.

Xulosa qilib aytganda, nemis tili materiallari asosida presuppozitsiya va yashirin ma’noni tahlil qilish pragmatik lingvistikaning muhim masalalaridan biridir. Ular nemis nutqida axborotni ixcham yetkazish, muloyimlikni saqlash, so‘zlovchining munosabatini bildirish, tinglovchiga ta’sir ko‘rsatish va muloqot samaradorligini ta’minlash kabi kommunikativ vazifalarni bajaradi. Shu bois presuppozitsiya va yashirin ma’no nemis tilining nafaqat semantik, balki pragmatik imkoniyatlarini ham ochib beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Levinson S. C. Pragmatics. — Cambridge: Cambridge University Press, 1983. — 420 p.
2. Yule G. Pragmatics. — Oxford: Oxford University Press, 1996. — 138 p.
3. Meibauer J. Pragmatik. Eine Einführung. — Tübingen: Stauffenburg Verlag, 2008.
4. Bußmann H. Routledge Dictionary of Language and Linguistics. — London; New York: Routledge, 2006. — 1304 p.